

*До спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02
Інституту економіко-правових досліджень
НАН України
м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60*

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію
Хрімлі Олександра Геннадійовича
“Інститут захисту прав інвесторів”

подану на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук
за спеціальністю 12.00.04 – господарське право,
господарсько-процесуальне право

Актуальність обраної теми. Динамічне здійснення інвестиційної діяльності є необхідною умовою для забезпечення стійкого економічного зростання, утвердження передового технологічного укладу, створення робочих місць, соціального спрямування ринкової економіки. Невід’ємною складовою сприятливого інвестиційного клімату є належне правове регулювання інвестиційних відносин на засадах збалансування приватних інтересів інвесторів щодо отримання бажаної віддачі від капіталовкладень та різноманітних і різнорівневих публічних інтересів.

Потреба суттєвого удосконалення правового забезпечення інвестиційної діяльності в Україні очевидна з огляду на хронічне недофінансування вітчизняної економіки за рахунок як внутрішніх, так і зовнішніх джерел, переважно екстенсивний характер її розвитку, значні масштаби впливу капіталів за кордон. Попри те, що зусилля з підвищення інвестиційної привабливості України постійно декларуються на найвищому державному рівні, реальний стан справ вказує на недостатність або контрпродуктивність таких зусиль. Про це свідчить, зокрема, негативне значення Індексу інвестиційної привабливості, який розраховується Європейською бізнес-асоціацією (на кінець 2016 року значення

Індексу становило 2,85 бали, тимчасом як негативним значенням вважається значення, менше 3 балів; за всю історію вимірювання – з 2008 року – Індекс жодного разу не сягнув позитивної зони – вище 4 балів). Згідно з іншим авторитетним рейтингом – Doing Business 2017, що ведеться Світовим Банком і оцінює простоту ведення бізнесу в 190 країнах, Україна знаходиться на 80 місці, відстаючи від значної кількості країн з незрівнянно слабшим економічним потенціалом.

У Преамбулі Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом закріплено, поміж іншого, відданість сторін розвитку нового сприятливого клімату для економічних відносин між Сторонами, насамперед для розвитку торгівлі та інвестицій і заохочення конкуренції, які є ключовими факторами для економічної реструктуризації та модернізації. Угодою на Україну покладено значну кількість зобов'язань, які прямо (як-от зобов'язання щодо заснування або щодо руху капіталів) чи опосередковано стосуються правового регулювання інвестиційних відносин.

Не викликає сумнівів, що захист прав інвесторів є центральною проблемою інвестиційного права та господарського права загалом, так само як інвестор є ключовою фігурою інвестиційної діяльності, а остання, у свою чергу, забезпечує розширене відтворення і подальший прогрес економіки в цілому. Попри те, що ті чи інші питання захисту прав інвесторів розглядалися у значній кількості наукових праць, відсутнє комплексне теоретико-правове дослідження захисту прав інвесторів у сфері господарювання та, як наслідок, немає цілісної юридичної конструкції інституту захисту прав інвесторів у сфері господарювання, що не дозволяє розробити системного підходу до питань, пов'язаних із таким захистом. У зв'язку із зазначеним проблеми захисту прав інвесторів вирішуються фрагментарно, що має негативні наслідки для інвесторів, інших учасників зазначених відносин та є вагомою перешкодою для залучення інвестицій, як національних, так й зарубіжних, в економіку України.

як національних, так й зарубіжних, в економіку України. На заповнення зазначеної прогалини і спрямоване докторське дослідження Хрімлі О.Г.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що вперше у вітчизняній господарсько-правовій науці на основі комплексного теоретико-правового дослідження захисту прав інвесторів у сфері господарювання розроблено та доктринально обґрунтовано юридичну конструкцію інституту захисту прав інвесторів у сфері господарювання.

Мета дослідження обумовила характер *завдань*, які поставлено в дисертації: сформулювати визначення інституту захисту прав інвесторів у сфері господарювання та виокремити особливості зазначеного інституту; удосконалити визначення поняття «форма захисту прав інвесторів у сфері господарювання» та класифікувати такі форми; удосконалити визначення поняття «способи захисту прав інвесторів у сфері господарювання»; сформулювати фактори, від яких залежить ефективність адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері захисту прав інвесторів; обґрунтувати напрями модернізації інституту захисту прав інвесторів у сфері господарювання; сформулювати пропозиції до Закону України «Про інвестиційну діяльність» щодо виплати компенсації інвестору; виокремити різновиди господарсько-адміністративної форми захисту прав інвесторів у сфері господарювання; удосконалити визначення термінів «самозахист прав інвесторів у сфері господарювання» та «медіація як форма захисту прав інвесторів у сфері господарювання»; обґрунтувати періодизацію законодавства, яке регулює захист прав інвесторів; дослідити та класифікувати примирливі процедури, що використовуються для захисту прав інвесторів у сфері господарювання; обґрунтувати доцільність відображення в законодавстві України різновидів третейського розгляду й обов'язковості виконання рішення третейського суду; обґрунтувати приватно-публічну основу інвестиційного міжнародного арбітражу; дослідити механізм виконання рішень інвестиційного міжнародного арбітражу та запропонувати напрями його модернізації та ін.

Обрані автором методи дослідження дозволили вирішити поставлені завдання на належному рівні. Так, діалектичний метод застосовувався при дослідженні правової природи інституту захисту прав інвесторів у сфері господарювання. Історичний метод використано для періодизації законодавства, яке регулює захист прав інвесторів. За допомогою формально-логічного методу здійснено аналіз нормативно-правових актів, які регулюють захист прав інвесторів у сфері господарювання. За допомогою порівняльно-правового методу здійснено пошук оптимальних форм, способів захисту прав інвесторів у сфері господарювання з урахуванням досвіду зарубіжних країн, в тому числі ЄС. Логіко-юридичний метод дозволив проаналізувати зміст норм чинного законодавства України щодо захисту прав інвесторів у сфері господарювання, виявити його недоліки та обґрунтувати пропозиції щодо їх усунення. Аналітико-синтетичний та системно-структурний методи застосовано при дослідженні засобів державного впливу на відносини щодо захисту прав інвесторів у сфері господарювання.

Новизна роботи конкретизується у найважливіших науково-теоретичних положеннях, що виносяться на захист, серед яких варто відмітити такі:

- запропоновано визначення інституту захисту прав інвесторів у сфері господарювання як сукупність взаємопов'язаних матеріальних і процесуальних норм права, що закріплюють форми, способи, засоби за допомогою яких здійснюється попередження правопорушення, відновлювання (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів інвесторів у сфері господарювання;
- визначено сукупність особливостей інституту захисту прав інвесторів у сфері господарювання, а саме: 1) містить взаємопов'язані матеріальні та процесуальні норми права; 2) включає правовідновлювальну і превентивну (попереджувальну) функції захисту прав; 3) об'єднує норми права, які закріплюють форми, способи, засоби захисту прав, а також механізм їх реалізації;

- 4) повинен забезпечити баланс публічно-правових и приватноправових інтересів;
- 5) передбачає захист прав інвесторів, а також їх законних інтересів;

- класифіковано форми захисту прав інвесторів у сфері господарювання на три групи за таким критерієм, як підстави і порядок використання форм захисту прав інвесторів. *Перша група:* законодавча, яка включає форми захисту прав інвесторів, що використовуються на підставі та в порядку встановленому законодавством, а саме: а) господарсько-адміністративна, б) судова; *друга група:* законодавчо-договірна, яка включає форми захисту прав інвесторів, що використовуються у порядку передбаченому законодавством, але на підставі домовленості сторін, а саме: а) третейський розгляд, б) міжнародний інвестиційний арбітраж, в) претензійний порядок, г) самозахист; *третья група:* договірна, яка включає форми захисту прав інвесторів, що використовуються в порядку і на підставі домовленості сторін, а саме: а) медіація, б) інші примирливі процедури;

- сформульовано фактори, від яких залежить ефективність адаптації законодавства України до законодавства ЄС у сфері захисту прав інвесторів, а саме: визначення точного змісту актів ЄС, до яких потрібно адаптувати українське законодавство щодо захисту прав інвесторів; якість нормативно-правових актів, які будуть діяти після адаптування законодавства України; врахування особливості політичних, економічних, правових, судових процесів, які мають місце в Україні; формування правової свідомості посадових осіб суб'єктів господарювання, інвесторів відповідно до основних засад європейського права;

- обґрунтовано напрями модернізації інституту захисту прав інвесторів у сфері господарювання, а саме: забезпечення ефективності адаптації національного законодавства до європейського; забезпечення широкого спектру можливостей для інвесторів при виборі форм, способів, засобів захисту їх прав; створення чіткого механізму реалізації норм права з урахуванням політичних, соціальних та економічних цілей держави; забезпечення стабільності

матеріальних і процесуальних норм права; виключення суперечності, невідповідності норм права; забезпечення систематизації всіх нормативно-правових актів у сфері захисту прав інвесторів; забезпечення оптимального співвідношення законів і підзаконних нормативно-правових актів; використання «пакетного принципу» підготовки нормативно-правових актів при одночасному зменшенні кількості норм відсилань у самих нормативно-правових актах; забезпечення реальних, а не декларативних норм права, що гарантують виконання судового рішення; забезпечення розумного балансу публічних і приватних інтересів у процесі встановлення матеріальних і процесуальних норм права щодо захисту прав інвесторів у сфері господарювання.

Необхідно зазначити, що основоположні концепції, сформульовані автором у першому розділі дисертації, отримали наскрізний розвиток у наступних розділах роботи і мають практичне обґрунтування. Це вирізняє роботу як цілісне оригінальне дослідження, структурні частини якого об'єднані єдиним підходом.

На виключно позитивну оцінку заслуговує прагнення автора створити якнайбільш повну і деталізовану картину правових можливостей інвесторів щодо захисту своїх прав та законних інтересів, чітко розмежувати поняття “форма”, “спосіб” та “засіб” захисту прав інвесторів (див., зокрема, схему на с.80 роботи). Варте схвалення й те, що автор не абсолютизує жодну з форм захисту прав інвесторів як найбільш оптимальну (і навпаки, не характеризує жодну з форм як “невдалу”, неефективну); тимчасом кожна з існуючих форм отримує послідовне і докладне висвітлення. Завдяки такому підходу інститут захисту прав інвесторів і набуває рис самостійного, органічного комплексного правового явища.

Опоненту імпонує загальний концептуальний підхід дисертанта, згідно з яким права та законні інтереси інвестора становлять “центр тяжіння” в правовому регулюванні інвестиційних відносин. Зазначене не означає приватно-правового ухилу відповідного регулювання, можливості ігнорування ним публічних інтересів. Без сумніву, інструментарій інвестиційно-правового завжди включатиме значну кількість обмежень і заборон. Разом з тим, загальна

спрямованість такого регулювання з необхідністю повинна бути заохочувальною, а не обмежувальною, спонукати капіталовласника до здійснення інвестицій, а не навпаки. У зв'язку з цим справедливою є негативна оцінка автором факту скасування у 2005 році гарантій, що надавалися інвесторам в рамках спеціальних (вільних) економічних зон та територій пріоритетного розвитку (підрозділ 2.1).

Оригінальною і дуже цінною рисою дослідження є спрямованість його на формування активної позиції самих інвесторів щодо захисту власних прав. Це виявляється в значній увазі, приділеній дисертантом тим формам захисту прав, які реалізуються на основі домовленості сторін (третейський розгляд, міжнародний інвестиційний арбітраж, претензійний порядок, самозахист прав, медіація, інші примирні процедури). Численні пропозиції автора, спрямовані на удосконалення правової регламентації зазначених форм, у разі їх реалізації безумовно сприятимуть розвитку в Україні механізмів вирішення спорів, альтернативних класичному судовому розгляду, що означатиме, з одного боку, розширення правозахисних можливостей інвесторів, з іншого боку, зменшення навантаження на суди.

Не можна не відзначити і надзвичайно актуальний у поточному моменті євроінтеграційний вектор дослідження та реалістичну оцінку автором проблемних аспектів адаптації законодавства України з питань захисту прав інвесторів до законодавства ЄС (підрозділ 6.1).

Обґрунтованість і достовірність результатів дослідження. Усі сформульовані в дисертації теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації обґрунтовано дисертантом на основі власних досліджень, підтверджуються проведенням аналізом відповідного законодавства України, міжнародно-правових актів, джерел спеціальної літератури як вітчизняних, так і зарубіжних авторів, матеріалами судової практики (усього 583 найменування).

Теоретичні положення, висновки, пропозиції і рекомендації, що містяться в дисертації, з достатньою повнотою відображені у публікаціях здобувача (31-й науковій праці, з яких: 2 монографії, 21 стаття у фахових наукових виданнях

України, 2 статті в іноземних фахових наукових виданнях, 6 публікацій за матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій та круглого столу).

Основні результати дисертації доповідалися на: круглому столі «Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства» (Київ, 2015); Міжнародній науково-практичній конференції «Особенности адаптации законодательства Молдовы и Украины к законодательству Европейского Союза» (Кишинів, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин» (Дніпропетровськ, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Європейська традиція в міжнародному праві: реалізація прав людини» (Братислава, 2016); Міжнародній науково-практичній конференції «Сучасний вимір держави і права» (Львів, 2016); 1 Міжнародному науково-практичному форумі «Інновації в науці та освіті: виклики сучасності» (Варна, 2016).

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження. Теоретичне значення дисертації полягає у тому, що її положення та результати розв'язують важливу науково-прикладну проблему – обґрунтування юридичної конструкції інституту захисту прав інвесторів у сфері господарювання.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості їх використання у процесі законотворчої діяльності з метою модернізації законодавства України щодо захисту прав інвесторів у сфері господарювання, у правозастосовній практиці при використанні способів захисту прав інвесторів у сфері господарювання, а також для забезпечення єдності судової практики при вирішенні спорів із захисту прав інвесторів у сфері господарювання.

Пропозиції, сформульовані у дисертації щодо удосконалення чинного законодавства України прийнято до використання у правотворчій діяльності Народного депутата України Левченка Ю.В. (лист № УХ-535 від 16.01.2017 р.).

Окремі положення дисертаційної роботи щодо вдосконалення процесу захисту прав інвесторів використовуються у роботі Київського апеляційного

господарського суду при розгляді спорів за участю інвесторів (довідка № 09-24/112/17 від 11.01.2017 р.).

Окремі пропозиції, сформульовані у дисертації, було використано у навчальному процесі Івано-Франківського університету права ім. Короля Данила Галицького при викладанні наступних дисциплін: «Господарське право», «Господарський процес», «Інвестиційне право», а також інших дисциплін, які стосуються питань захисту прав інвесторів (довідка № 2070 від 12.01.2017 р.).

Положення дисертаційного дослідження щодо захисту прав інвесторів використовуються у практичній діяльності Державної компанії «Укрспецекспорт» (довідка № USE-02-542 від 18.01.2017 р.).

Зауваження до змісту дисертації.

1) Цілком погоджуємося з висновком дисертанта про те, що інститут захисту прав інвесторів містить взаємопов'язані матеріальні та процесуальні норми права (с.4, 10 автореферату, с.49 дисертації). Однак зміст дисертації свідчить, що автор приділив свою увагу переважно процесуальним аспектам захисту прав інвесторів, обмежившись лише стислою характеристикою окремих матеріальних інвестиційно-правових норм (як-от норми-гарантії, передбачені ГК України, законами "Про інвестиційну діяльність" та "Про режим іноземного інвестування"). З одного боку, такий акцент може бути виправданий тим, що у вітчизняній юридичній літературі матеріально-правові аспекти інвестиційного права вже були значно краще розроблені, ніж процесуально-правові. З іншого боку, це призвело до недостатньої спеціалізації частини дослідження: так, у Розділах 3-5, присвячених конкретним формам захисту прав, по великому рахунку охарактеризовані форми захисту прав суб'єктів господарювання загалом, а не лише інвесторів (винятком є міжнародний інвестиційний арбітраж, який в принципі стосується виключно інвесторів). Уявляється, що варто було б більшою мірою зацентувати *особливості* використання тієї чи іншої форми захисту прав

саме в інвестиційних відносинах, що обумовлені якраз матеріально-правовою проблематикою цих відносин;

2) Спірною видається кваліфікація дисертантом державних *гарантій* для інвесторів як спеціальних способів захисту прав та законних інтересів інвесторів (с.6, 14 автореферату, с.142 дисертації). За визначенням самого автора (з яким цілком погоджуюся), *способи захисту прав інвесторів у сфері господарювання* – це передбачені загальним і спеціальним законодавством, а також договором заходи для попередження правопорушення, відновлення (визнання) порушених (оспорюваних) прав і законних інтересів інвесторів у сфері господарювання, правовим інструментом для реалізації яких є засоби захисту прав (с.6, 11 автореферату, с.78-79 дисертації). Однак норма-гарантія сама по собі не є *заходом*, а лише матеріально-правовою підставою для застосування відповідних заходів (як-от компенсація, відшкодування збитків, визнання прав тощо). У юридичній літературі поширена позиція, якої дотримується й опонент, згідно з якою норма-гарантії є різновидом *правових засобів* загалом (не засобів, і не способів, захисту прав);

3) Безумовно позитивними рисами роботи є звернення дисертанта до проблематики міжнародного інвестиційного арбітражу, визнання його публічно-приватної основи, відмінностей міжнародного інвестиційного арбітражу і міжнародного комерційного арбітражу та необхідності удосконалення процесу вирішення спорів у міжнародному інвестиційному арбітражі (підрозділ 4.2). Автор вказує на ознаки кризи у питанні виконання рішень міжнародного інвестиційного арбітражу (с.287 дисертації) та доходить висновку, що механізм виконання рішень міжнародного інвестиційного арбітражу, який передбачено Вашингтонською конвенцією, є недостатньо ефективним (с.289). Разом з тим, у роботі залишилися невисвітленими ті недоліки міжнародного інвестиційного арбітражу, які широко визнаються у джерелах спеціальної літератури і стосуються інтересів передусім не інвестора, а приймаючої держави як сторони у спорі: загроза регуляторній свободі приймаючих країн (оскільки предметом

арбітражного розгляду стають заходи державного регулювання господарської діяльності, що вживаються з метою захисту легітимних публічних інтересів); винесення арбітражами суперечливих рішень з одних і тих самих питань за відсутності універсального механізму перегляду таких рішень; непрозорість механізму міжнародного інвестиційного арбітражу (оскільки важливі питання публічної політики вирішуються приватними особами без інформування громадськості) та ін. Уявляється, що аналіз таких недоліків був би дуже доречний з огляду на поєднання публічно-правових та приватно-правових інтересів як особливість інституту захисту прав інвесторів;

4) У роботі дістало ґрунтовної розробки питання забезпечення ефективності адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу в сфері захисту прав інвесторів (підрозділ 6.1). У зв'язку з цим цікаво було б почути думку автора про те, які саме інститути, норми або принципи права ЄС у сфері захисту прав інвесторів підлягають першочерговій імплементації українським законодавцем.

Загальний висновок по дисертації. Висловлені зауваження до дисертації є дискусійними, обумовлені складністю наукового дослідження з обраної теми і ніякою мірою не знижують загальної позитивної оцінки дисертації.

Дисертація логічно побудована, а її положення викладені чіткою та грамотною мовою. Зміст дисертації свідчить про вільне володіння автором предметом дослідження, високий професійний рівень та практичний досвід. Викладені в дисертації рекомендації щодо удосконалення чинного законодавства України є теоретично обґрунтованими та аргументованими. Дисертація О.Г. Хрімлі є завершеною науковою працею, що виконана на високому науково-теоретичному рівні. Робота містить обґрунтовані наукові та практичні результати в галузі науки господарського права, спрямовані на нове

розв'язання наукової проблеми, що полягає в розробленні концептуальних та методологічних засад інституту захисту прав інвесторів у сфері господарювання.

Оформлення дисертації та її автореферату повністю відповідає вимогам Міністерства освіти і науки України. Публікації в достатній кількості опубліковано у виданнях, визначених МОН України для оприлюднення положень дисертацій. Наукові результати, за якими здобувач захистив кандидатську дисертацію, не виносяться на захист докторської дисертації.

Дисертаційна робота Хрімлі О.Г. "Інститут захисту прав інвесторів" відповідає спеціальності 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. Автореферат дисертації повністю відображає положення дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження опубліковані в 31 науковій праці, з яких: 2 монографії, 21 стаття у фахових наукових виданнях України, 2 статті в іноземних фахових наукових виданнях, 6 публікацій за матеріалами міжнародних науково-практичних конференцій та круглого столу.

Викладене вище дозволяє дійти висновку, що за своїм змістом і науковою новизною дисертація "Інститут захисту прав інвесторів" відповідає вимогам пунктів 9, 10, 12, 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 року №567, а її автор – Хрімлі Олександр Геннадійович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право.

Офіційний опонент:

доктор юридичних наук,
професор кафедри господарського права
юридичного факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

12
15.05.

В.В. Гвицинок